

Svetlana KALEZIĆ RADONJIĆ*

PROUČAVANJE KNJIŽEVNOSTI ZA DJECU I MLADE U CRNOJ GORI

Sažetak: Književnost za djecu i omladinu je relativno mlada disciplina, te i kritičko-teorijska misao o ovoj vrsti literature nema dugu tradiciju. Kada je riječ o „domaćem” prostoru, naučno sagledavanje ovog dijela književnosti sve više se formira u Srbiji i Hrvatskoj, dok je u Sloveniji odavno zauzelo poziciju koja mu po pravilu pripada. Za razliku od zemalja u okruženju u Crnoj Gori, ako se izuzmu radovi Nova Vukovića, ova disciplina ne postoji ni na nivou naznake. Rijetki tekstovi koji se javljaju u ovoj oblasti uglavnom spadaju u kategoriju prikaza, pri čemu sasvim izostaju naučna metodologija i aparatura. U radu se, pored detaljne analize situacije, predlažu i sasvim konkretni koraci za poboljšanje naučnog stanja i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu.

Gljučne riječi: *dječija književnost, omladinska književnost, kritika književnosti za djecu i omladinu*

1. UVOD

Dječija književnost odavno traje u različitim formama opšte literature (gdje se naročito prepoznaje u usmenoj književnosti u kojoj se još od prvih začetaka umjetnosti oslikavaju i prepoznaju otisci prvobitne kulture i ljudskog života), ali je u današnjem smislu relativno mlada disciplina. Raznorodna po temama i žanrovima, ona se od književnosti za odrasle, iako čini dio korpusa literature uopšte, ipak razlikuje u načinu umjetničkog oblikovanja.

Književnost za djecu kao poseban vid literature u evropskim književnostima počinje da se formira u XVII i XVIII vijeku, naročito u dobra prosvjetiteljstva i romantizma dok se pojam ove književnosti oblikuje u XIX vijeku.

* Doc. dr Svetlana Kalezić-Radonjić, Filozofski fakultet u Nikšiću, Univerzitet Crne Gore

Od tog perioda do naših dana stalno se povećava pažnja prema djeci i djetinjstvu, u čemu naročito prednjače anglosaksonske zemlje, koje su svoja izdanja za djecu počele da publikuju daleke 1745. godine. U zemljama koje su izvjestan period provele u znaku komunističke doktrine, dijete je relativno kasno primijećeno. Tako i crnogorska književnost, primjera radi, svoj prvi roman za djecu dobija tek 1953. godine (*Svemoćno oko* Čeda Vukovića), a i on se javlja ne kao posljedica širih društveno-umjetničkih gibanja, već kao individualni napor autora da napravi otklon od ratne tematike kojom se do tada bavio u svom proznom stvaralaštvu, o čemu je i sam govorio (Kralj 2000: 169). Kritička misao pak o ovom tematu u Crnoj Gori javlja se prilično kasno – u posljednjoj četvrtini XX vijeka. Budući da se estetičko u sferi praksi sa beletristike za djecu ostvaruje sasvim drugačije od onog u sferi za odrasle, i nauka o književnosti za djecu može se posmatrati u izvjesnom smislu odvojeno od nauke o književnosti, iako je njoj komplementarna, iz nje je proizašla i pripada njenom korpusu.

2. KOMPLEKSNOST KOMUNIKACIONE SITUACIJE I SPECIFIČNOST ONTOLOŠKE POZICIJE

S obzirom na činjenicu da u interpretaciji literarnih ostvarenja podjednako važnu ulogu igraju i tekst i kontekst, tako i rasvjetljavanje umjetničkog djela, bez obzira na to da li je namijenjeno djeci ili odraslima, računa podjednako na estetske i vanestetske kriterijume. U takvom pristupu treba sinhrono ispitivati književne činjenice sa više aspekata, što nužno vodi metodološkom pluralizmu – da bi se ispravno procijenila dječija književnost treba, pored estetskog, uzeti u obzir i mnoge druge aspekte: pedagoške, psihološke, sociološke, vaspitne, poetološke, formalne, grupne itd. Stoga, proučavalac književnosti za djecu treba da bude izuzetno obrazovan, da pored literature, što se podrazumijeva, dobro poznaje psihologiju, pedagogiju i sve ostale discipline koje se na bilo koji način mogu dovesti u vezu sa djetetom. Iako najveći broj proučavalaca ove oblasti ističe da je kritička misao o književnosti nedjeljiva (u smislu pojmovnog instrumentarija koji koristi i od kojeg polazi u okviru svojih analiza), savremena kritika književnosti za djecu i mlade smatra da naučnik koji se njome bavi mora da barata sa mnogo više raznovrsnih znanja od kritičara za odrasle.

Jedno od najvažnijih pitanja koje se postavlja u vezi sa kritikom književnosti za djecu i omladinu tiče se kompleksnosti njene komunikacione situacije, koja čini da se proučavanje ove literature tek posredno dovodi u vezu sa njenim čitaocima. Dok je za književnost namijenjenu odrasloj čitalačkoj pu-

blici karakteristična trodjelna koncepcija komunikacionog niza (pisac – djelo – čitalac) jasno je da kritički tekst posreduje između djela i čitaoca, pomažući mu da ostvari što dublje razumijevanje same umjetnine. Međutim, slučaju književnosti za djecu i omladinu kao poseban, dodatni međučlan, javlja se odrasli čitalac koji posreduje između kritičkog teksta i mladog recipijenta:

PISAC – DJELO – KRITIČKI TEKST – ODRASLI ČITALAC – DIJETE
(Живковић 1990: 118).

Ovakva situacija „dvostrukog posredovanja” još jasnije govori u prilog kompleksnosti fenomena književnosti za djecu i omladinu, jer zahtijeva složeniji komunikacioni proces. U skladu sa tim i hermeneutička aparatura nauke o književnosti za djecu trebalo bi da bude što adekvatnija beletrističkim djelima iz ove oblasti.

Budući da se ontologija djeteta razlikuje od ontologije odraslog čovjeka, u proučavanju ove književnosti treba polaziti sa onih pozicija na kojima obitava biće djeteta. Stoga, kako ističe Dalibor Cvitan, „diferencijacija između kritike književnosti za djecu i kritike književnosti za odrasle počinje i treba da počne u sferi principa, a ne u sferi metoda” (Цвитан 1977: 22). Na drugoj strani, prema riječima Marijana Krambergera, „vrednosna lestvica dečje književnosti nije ni na vrhu niti na dnu uporediva sa vrednosnom lestvicom tradicionalno-umetničke beletristike (to znači – ne može se dokazati niti njihova istovrednost niti raznovrednost, nego samo njihova različitost)” (Крамбепреп 1970: 16). Upravo iz tog razloga se može čuti sve više glasova u prilog tome da nauka o književnosti za djecu treba da postoji kao sastavni dio nauke o književnosti, ali sa svim specifičnostima i protivrječnostima jednog teorijsko-metodološkog sistema. Iako se kritika književnosti za djecu usvajanjem opštih kritičkih mjerila donekle izjednačava sa kritikom književnosti za odrasle, ipak treba voditi računa o njenoj posebnosti kroz humanizam i didaktičnost, način oblikovanja dječijeg svijeta i života, značaj igre i smijeha u njoj, dječiju spontanost i sklonost uljepšavanju i oplemenjivanju svijeta putem mašte, specifično poimanje i doživljavanje života, optimizam – dakle kroz sve prave vrijednosti važne u odrastanju djece. Književnost za djecu i omladinu ima svoj estetski, tematski i stilski identitet i osoben pogled na život.

3. OBILJEŽJA KRITIKE KNJIŽEVNOSTI ZA DJECU I OMLADINU U CRNOJ GORI

Teorijska misao o ovoj vrsti literature, kada je riječ o „domaćem” prostoru, sve više se formira u Srbiji i Hrvatskoj, dok je u Sloveniji odavno zauzela

poziciju koja joj po pravilu pripada. Za razliku od zemalja u okruženju, u Crnoj Gori ova disciplina ne postoji ni na nivou naznake. Rijetki tekstovi koji se javljaju u vezi sa njom uglavnom spadaju u kategoriju prikaza koji više predstavljaju skup informacija o knjizi afirmativno intoniranih nego određeni kritički osvrt; u njima se najčešće nakon osnovnih podataka o publikaciji ređaju uprošćene fraze i floskule, svodeći nerijetko pokušaj kritičkog suda – na puko prepričavanje. Kritike i recenzije koje se tiču ovog temata uglavnom se svode na nizanje superlativnih fraza i floskula kojima se suštinski ništa ne govori, niti u aksiološkoj, niti u estetičkoj ravni značenja, pri čemu se sasvim zanemaruje činjenica da naučni tekstovi o ovom tematu treba, zapravo, da tumače umjetničko djelo i osvjetljavaju njegova značenja, da sude o konkretnim piscima i njihovim ostvarenjima, da posreduju između pisaca i čitalaca, i konačno – da utiču na književne promjene. Kulminacija lošeg kritičko-teorijskog stanja sadržana je u činjenici da postojeću kritiku dječije književnosti u Crnoj Gori, uz veoma rijetke izuzetke, pišu uglavnom dječiji pisci jedni o drugima.

S obzirom na to da kritika književnosti za djecu i omladinu posjeduje žanrovsku raznovrsnost, te se u tom pogledu razlikuju: prigodna kritika, ogled, polemika, studijski članak, studija, monografija itd., u Crnoj Gori na snazi je najčešće novinska kritika, uglavnom data u formi prikaza ili recenzije. S obzirom na svoju potencijalnu medijsku moć, novinska kritika bi mogla da utiče na tokove razvitka književnosti za djecu i omladinu, međutim, posredovanje između djela i čitalaca najčešće se odvija bez ukusa i znanja i svodi se, pored „spoljašnjeg” opisa, na prigodno parafraziranje ili na impresionistički pristup koji podrazumijeva literaturu o literaturi. Takođe, ako nauku o književnosti, pored (književne) kritike čine istorija i teorija književnosti, do sada se nauka o književnosti za djecu i omladinu u Crnoj Gori ne može pohvaliti produkcijom na ovom planu. Pozitivni izuzetak predstavljaju dvije knjige akademika Nova Vukovića, *Iza granica mogućeg: fantastično i čudesno u književnim djelima za djecu nastalim u periodu između dva svjetska rata na srpskohrvatskom jezičkom području* (1979) i *Uvod u književnost za djecu i omladinu* (1989), koje predstavljaju prava naučna djela objedinjavajući u sebi i istoriju i teoriju i književnu kritiku, i koje su već u vrijeme kada su se pojavile postale parametar ozbiljnog i naučno utemeljenog pristupa ovom tematu. Rijedak izuzetak u skorije vrijeme, punih dvadeset godina nakon pojavljivanja Vukovićevih studija, predstavlja hrestomatija Milutina Đuričkovića *Sunce u prozoru: kritika o književnosti u Crnoj Gori za djecu i mlade* (2009).

Jedan od krupnih nedostataka u vezi sa ovom problematikom jeste i nepostojanje časopisa specijalizovanih za nauku o književnosti za djecu i omladinu, koji bi u izuzetnoj mjeri pomogli da se akcenat stavi ne na opis književnih činjenica, već na njihovo problematizovanje, analizu i situiranje u odgovarajući društveno-književni kontekst. Kritički diskurs o književnosti za djecu i omladinu u Crnoj Gori mora da učini radikalnan raskid sa stereotipnim metodama opisivanja, da koristi ozbiljnu analitičku i metodološku aparaturu koja nije tu tek forme radi, već predstavlja glavno sredstvo u saznavanju i razumijevanju književnog umjetničkog djela.

4. KONSEKVENCE NEADEKVATNOG NAUČNOG STANJA

Budući da je riječ o onom dijelu književnosti koji podjednako računa na estetički i vaspitni kriterijum (u horacijevskom maniru *dulce et utile*), evidentna je svjetska tendencija revalorizovanja važnosti literature za najmlađe, kojoj se svuda posvećuje izuzetna pažnja. Gore izneseni podaci jasnije od bilo čega govore u prilog nepostojanju kontinuiteta naučne misli o književnosti za djecu i omladinu u Crnoj Gori. Stoga je od izuzetne važnosti na početku XXI vijeka problematizovati postojanje ove literature: ako se upravo na njenim primjerima vaspitavaju i obrazuju mlade generacije, izoštravajući pritom u jednakoj mjeri i svoja etička, ali i estetička čula, da li smo u poziciji da je, zatvarajući oči pred njenom važnošću, iz godine u godinu sve više marginalizujemo? Afirmativan stav u vezi sa ovom književnošću i njenim proučavanjem u Crnoj Gori još uvijek nije zaživio na pravi način, iako je od nekolicine istraživača ove oblasti bila pokrenuta inicijativa ozbiljnog bavljenja literaturom za djecu i omladinu na najvišem književnokritičkom i teorijskom nivou. Posljedica neadekvatnog nastavljanja ovakvih pozitivnih inicijativa jeste i dalje nepostojanje institucija koje bi se u Crnoj Gori sistematski bavile ovom literarnom disciplinom i neorganizovanje naučnih skupova posvećenih ovom tematu u cjelosti.

Iz ovakve situacije proizilaze krupne greške u programima čitanki osnovnoškolskog obrazovanja (gdje dolazi do zastupanja autora i djela neprimjerenih uzrastu učenika), u programima visokoškolskog obrazovanja gdje se ovaj predmet ukida kao „nepotreban” za profesore maternjeg jezika, u pojednostavljenom pristupu književnim djelima posvećenim mladim čitaocima, u neodgovarajućoj komunikaciji teksta i ilustracije u knjigama namijenjenim predškolskom uzrastu, te na kraju u neshvatanju važnosti etičko-estetičkog formiranja ličnosti od najranijeg doba.

Upravo u vezi sa suštinskom važnošću ovog fenomena može se navesti primjer Njemačke koja je prije tri decenije prepoznala važnost književnosti za djecu i omladinu i blagovremeno uvidjela pozitivne rezultate koji proističu iz adekvatnog tretiranja ove discipline. Naime, uočivši da se upravo preko književnosti mogu tretirati određeni društveni problemi, počev od najranijeg uzrasta (u smislu „pripreme za život”), Njemačka je odlučila da iskoristi tu „pogodnost” stavljanjem fenomena razvoda u slikovnice namijenjene predškolskom ili ranoškolskom uzrastu (primjera radi, *Kim sucht einen neuen Papa* (*Kim traži novog tatu*) autorke Friederike Wilhelmi i *Papa wohnt jetzt in der Heinrichstrasse* (*Tata sada živi u Heinrichovoj ulici*) autorke Nele Maar). Budući da se iz godine u godinu stopa razvoda sve više povećavala, te na kraju dostigla alarmantan nivo, njemački obrazovni sistem je uvidio potrebu da djeci, koju razvod najviše pogađa i na čiji psihofizički razvoj zna da ostavi teške posljedice, pošalje poruku da iako se dešava, razvod ne znači nužno i „smak svijeta”, te da postoje mnogi načini da se njegove konsekvence prevaziđu. Posljedice koje je ova na prvi pogled pomalo „naivna” akcija imala bile su nemjerljive u pozitivnom smislu.

Na sličan način, upravo preko literature namijenjene najmlađem uzrastu, moguće je uticati i na njegovanje humanih međuljudskih odnosa, naročito u domenu prihvatanja djece sa posebnim potrebama. Iako je ovaj projekat jednim dijelom već zaživio u Crnoj Gori kroz akciju *Gdje drugi vide teškoće, mi vidimo izazove*, uglavnom je izostao segment kojim bi se i kroz književnost moglo djelovati. Pri tome prvenstveno imamo na umu činjenicu da su, primjera radi, u školskim programima, kako osnovnog tako i srednjoškolskog obrazovanja, rijetki naslovi koji se bave ovom problematikom, a trebalo bi da budu zastupljeni u većoj mjeri. Efekat koji ovakva djela ostvaruju na čitalačko biće mladih je višestruko pozitivan: pored dubinskog razumijevanja specifičnosti životnih okolnosti svojih vršnjaka sa posebnim potrebama, u mladim čitaocima se pobuđuju humanost, plemenitost i želja za zaštitom, a u krajnjem i istinsko, a ne formalno prihvatanje ove populacije. U tom smislu je važno izvršiti korekciju nastavno-obrazovnih programa u Crnoj Gori obimnijim implementiranjem ovakvih literarnih primjera, koje pored ove osobine karakterišu, prije svega, izuzetno visoki umjetnički dometi.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA: MOGUĆI PUTEVI U RJEŠAVANJU PROBLEMA

Jedan od načina da se koriguju pomenute neadekvatnosti i nepravilnosti moguće je ostvariti osnivanjem Instituta za dječiju i omladinsku književnost,

čime bi se značajno moglo doprinijeti uključivanju Crne Gore u savremene naučne i književne tokove. Institut bi se starao da se kroz organizovano, povezano i usklađeno djelovanje svih institucija u Crnoj Gori koje se na bilo koji način bave djecom, poseban akcenat stavi na kvalitet i aktivnosti sinhronizovane sa svjetskim trendovima, ali ne slijepim praćenjem globalizacionih procesa, već univerzalnih i humanih vrijednosti.

Predviđene aktivnosti Instituta za dječiju i omladinsku književnost podrazumijevale bi iščitavanje i kritičko sagledavanje knjiga za djecu i omladinu, odabir najboljih i ukazivanje na probleme i nedostatke ostalih. Potom, trebalo bi sastaviti godišnju listu preporučenih knjiga koja bi besplatno bila distribuirana školama i knjižarama, u cilju informisanja predavača, bibliotekara i roditelja. Dodjeljivanjem nagrada za izuzetnost u pisanju (poezija, proza, drama), ilustrovanju i prevođenju, i stalnim organizovanjem takmičenja u ovim oblastima, podstakle bi se i ojačale čitalačke i stvaralačke navike mladih ljudi. Naravno, i odrasle treba podsticati organizovanjem promocija knjiga i seminara o različitim aspektima dječije književnosti, u cilju razmjene mišljenja i pronalaženja načina da se dobije što bolja literatura namijenjena mladima, kao i nauka koja se njome bavi. To dalje za sobom povlači pisanje i objavljivanje naučnih knjiga i članaka o dječijoj književnosti da bi se na globalnom planu povećalo razumijevanje i znanje javnosti, a naročito onih koji su u bliskom dodiru sa dječijom literaturom preko svojih profesija. Takođe, ustanovljavanje istraživačke biblioteke u vezi sa književnošću za djecu i omladinu nameće se kao važan zadatak da bi se zainteresovanima olakšalo proučavanje ovog dijela književnosti, i da bi se izdavači što prije upoznali sa najboljim ostvarenjima za djecu i omladinu na internacionalnom nivou.

Saradnja sa izdavačkom, pozorišnom, muzičkom i filmskom industrijom podstakla bi interesovanje javnosti za dječije knjige kroz sve dostupne masmedije, dok bi saradnja sa autorima, ilustratorima i prevodiocima doprinijela zajedničkom pronalaženju što konkretnijih načina promocije originalne domaće literature. U skladu sa svim prethodno rečenim, Institut za dječiju i omladinsku književnost bio bi podijeljen na nekoliko sekcija kojima bi se na funkcionalan način bavili odbori zaduženi za: Valorizovanje knjiga, Bibliotečka istraživanja, Publikacije, Odnose sa javnošću, Saradnju sa gradskim i školskim bibliotekama, Predavanje književnosti za djecu i omladinu, Promocije čitanja, Medijalizaciju...

Zbog svih pobrojanih razloga upravo se računa na mlade naučnike posvećene ovoj oblasti, koji bi kroz organizovanu i sasvim konkretizovanu aktiv-

nost mogli da isprave učinjene greške i nadoknade napravljene propuste. Na taj način Crna Gora bi se uključila u svjetsku inicijativu promovisanja internacionalnog razumijevanja kroz dječiju knjigu, ali i brižnog staranja o svom podmladku kroz umjetnost.

S obzirom na to da su tekstovi književnosti za djecu i omladinu usmjereni ka najosjetljivijim mogućim primaocima, njegovanje ovog vida beletrističke kreacije, podjednako usmjerene na estetsko, etičko i edukativno, i njoj odgovarajuće naučne misli, jedan su od zadataka koji tek očekuju kulturu u Crnoj Gori. Intelektualnim pregalaštvom i zalaganjem institucija, a ne samo rijetkih pojedinaca, dopijeva se na pravi put promovisanja onih vrijednosti koje, usađene u mladost čovječanstva, predstavljaju temelj za razvoj svakog društva.

LITERATURA

- [1] Đuričković, Milutin, *Sunce u prozoru: kritika o književnosti u Crnoj Gori za djecu i mlade*, Gligorije Dijak, Podgorica, 2009.
- [2] Hunt, Peter, *Understanding Children's Literature*, Page Brothers, London, 1999.
- [3] Ivić, Ivan, *Dečje mišljenje*, Izdavačko preduzeće Rad, Beograd, 1964.
- [4] Kralj, Budislav, *Intervju sa Čedom Vukovićem*, u knjizi: „Između riječi i vremena. Život i djelo Čeda Vukovića”, Obodsko slovo, Rijeka Crnojevića, 2000.
- [5] Крамбергер, Маријан, *Позитивна онтологија дејинства*, у: „Дечја књижевност – шта је то?”, Змајеве дечје игре, Културни центар, Нови Сад, 1970.
- [6] Maar, Nele, *Papa wohnt jetzt in der Heinrichstraße*. Atlantis. Zürich, 2007.
- [7] Погачник, Јоже, *Проблем дечје књижевности – појам и рецепција*, у: „Дечја књижевност – појам и рецепција”, Детињство, бр. 2, Нови Сад, 1980.
- [8] Соријано, Марк, *Књижевности за омладину и њена васпитна примена*, у: „Дечја књижевност – појам и рецепција”, Детињство, бр. 2, Нови Сад, 1980.
- [9] Vuković, Novo, *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Univerzitetaska riječ, Nikšić, 1989.
- [10] Вуковић, Ново, *Иза граница могуће: фантасично и чудесно у књижевним гјелима за дјецу на савременом и периоду између два свјетска рата на српскохрватском језичком јодручју*, Научна књига, Београд, 1979.
- [11] Wilhelmi, Friederike, *Kim sucht einen neuen Papa*. Prestel. München – London – New York, 2001.
- [12] Живковић, Живан, *Место и улога књижевне критике у рецепцији и проучавању књижевности за децу*, у: „Дете и књига данас”, Змајеве дечје игре, Нови Сад, 1990.

Svetlana KALEZIĆ RADONJIĆ

STUDY OF LITERATURE FOR CHILDREN
AND YOUTH IN MONTENEGRO

Summary

Literature for children and young people is a relatively new discipline, therefore critique and theory about this sort of literature doesn't have long tradition. When it comes to „local” area, scientific analyses of this part of literature is progressively forming in Serbia and Croatia, and in Slovenia it already took the position it deserves. In Montenegro, unlike its neighboring countries, this discipline is not present at all, except a number of works of Novo Vukovic. Rare texts of this area mostly belong in the category of review-al, where scientific methodology and apparatus is entirely omitted. This paper offers detailed analysis of the situation, as well as very concrete steps in order to improve the scientific condition, quantity and quality wise.

Key words: literature for children, literature for youth, criticism of literature for children and youth